

Bilimin Birliği Tezi ve Sosyal Bilim Yasaları

M. Cem Kayalığıl¹

 Ph. D., Philosophy

Özet

Bu çalışmada, doğa bilimleri ile sosyal bilimler arasında bir ayırım yapılıp yapılamayacağı tartışması, sosyal bilim yasalarının varlığı çerçevesinde ele alınıyor. Kincaid'in argümanı takip edilerek natüralist bir görüşün bilimsel yasalar konusuna bakışının ana hatları ortaya çıkarılıyor. Sosyal bilim yasalarının varlığından duyulan kuşkunun nasıl giderilebileceği, düzenliliklerin bilimsel ifadesinde *ceteris paribus* yasaların kullanımının kaçınılmazlığıyla gösteriliyor. Bununla birlikte, bu yolla bilim sınıfları arasında metodolojik bir birlik bulunduğunu iddia etmenin, bilimin amaç ve vaatlerine ilişkin kritik tartışmalara büyük bir katkı sunmadığı savunuluyor.

Anahtar Kelimeler: Doğa yasaları; Bilimin Birliği Tezi; Sosyal bilimler; Natüralizm

The Unity of Science and Laws in Social Sciences

Abstract

This study addresses the question of whether the two grand classes of sciences (that is, natural and social sciences) can be differentiated on the issue of the existence of laws of social science. Harold Kincaid's argument as providing an outline for the naturalist view of scientific laws is traced. This is followed by resolving the doubts concerning the existence of laws in social sciences, by showing the inevitability of the use of *ceteris paribus* laws as statements of regularities. It is acknowledged that through these, a naturalist can articulate the methodological unity of natural and social sciences. Even so, it is argued that promoting such unity does not contribute much to important debates concerning the purposes of and the promises inherent in the scientific enterprise.

Keywords: Laws of Nature, Unity of Science, Social Sciences, Naturalism.

Corresponding Author : Dr. M. Cem Kayaligil
E-mail : cemkayaligil@sekans.org , cemkayaligil@gmail.com
Manuscript received : January 31, 2019
Revised manuscript accepted : May 13, 2019

Bilimin Birliği Tezi ve Sosyal Bilim Yasaları

Giriş

Bilim disiplinlerinin tümünün benzer yöntemlerle araştırma yaptığını, benzer türde bilimsel açıklamalar ortaya koyup öndeyilerde bulunduğunu söylemek mümkün müdür? Bu soruya olumlu yanıt vermek, olasılıkla, *bilimin birliği tezinde* ifadesini bulan *ümidi* de paylaşmak demektir. Bilimin birliği tezi (kısaca BBT) fizik biliminin tarih içerisinde göstermiş olduğu metodolojik, kuramsal ve pratik başarıların, diğer bilim disiplinleri için bir model (veya nirengi noktaları) oluşturabileceği görüşünü barındırır (bkz. Cat, 2017). Bu görüşe sarılı olan iddiayı fark edip söze dökmek de zor olmasa gerek: Bazı bilim disiplinleri vardır ki fizik kadar veya fizik gibi başarılı olamamışlardır; bunların başarısızlıkları, fizik gibi olmamalarından kaynaklıdır. Belki her zaman bu keskinlikte ifade edilmese de bu iddianın —ve devamında BBT'nin— belli bir yaygınlığının olduğunu düşünüyorum. Bu bağlamda yazımda sosyal bilimlerin bu iddia karşısında savunuluşunun bir örneği üzerinde duracağım (Kincaid, 1990) ve daha sonra ise bir adım geriye çekilmeyi önererek başka bir tartışmanın gerekliliğini ortaya koymaya çalışacağım.

Yazımda sosyal bilimlerde yasaların olup olmadığı tartışmasına gireceğim. Sosyal bilim yasalarının varlığı, BBT'nin doğruluğunu veya yanlışlığını gösteren birtakım çıkarımlara kapı aralayabilir; bu çerçevede *natüralistler* ile *interpretivistler* arasındaki bazı ayrımları da görünür kılabilir (bu grupların adlarını belki “doğalcı” ve “yorumsayıcı” şeklinde de çevirebilirdim. Ama her iki alternatif Türkçe adın —başka, buradakiyle uzaktan ilgili bağlamlarda— karşıladığı gruplar ile buradaki grupların örtüşmemesi beni bu tercihe yönlendirdi). Natüralistlere/natüralizme göre, sosyal bilimler metodolojik olarak doğa bilimlerinin gerisinde değillerdir ve her iki bilim sınıfının metodolojileri arasında süreklilik vardır. Interpretivistler ise, toplumsal bağlama çıkıldığında doğa bilimleri metodolojisinin işlemediğini söylerler (dolayısıyla onlara göre bu bilim sınıfları arasında metodolojik süreklilik yoktur); buna gerekçe olarak da insanın kendine dönük kavramsallaştırma ve şeylere anlam yükleyebilme becerilerini gösterirler (natüralizmin tipik bir temsilcisi için, bkz. Bhaskar, 2017; interpretivizmin tipik temsilcileri için, bkz. Taylor, 1971; Searle, 1984; Winch, 1990.)

Ben burada iki taraf arasındaki uyuşmazlığa özellikle natüralizm yönünden değineceğim. Bunu bir kişisel duruş yüzünden, yani —örneğin— natüralizme daha yakın durduğum için yapıyor olmayacağım. Bu tercihin tek dayanağı, yazıyı bu şekilde kurgulayınca, sosyal bilim yasaları üzerinden dönen tartışmaları daha kolayca aktarabileceğim kanısını taşımam. Zira

sosyal bilimlerde yasaların olup olmadığı sorusu, sorunun hangi zemin üzerine oturtulduğuna bağlı olarak bir *görüşler çeşitliliği* doğuruyor. “Yasa” ile kast edilen şey, büyük oranda istisnasız olan ama aynı zamanda *bayağı/banal* olmayan bir düzenliliğin ifadesi olarak görüldüğünde, “sosyal bilim yasası” olarak öne sürülen genellemelerin, temel bilim yasalarına atfedilen statüden mahrum olmadığının özel olarak savunulması gerekiyor. Bu savunmacı tavır natüralizmi karakterize ediyor. Diğer taraftan sosyal bilimlerin, temel olmayan (ama doğa bilimleri sınıfına giren) başka bilimlerden, örneğin biyoloji, farklı olduğunu savunan *interpretivist* duruş ise, sosyal bilimlerin yasadız olduğu iddiasını zaten bile isteye kabulleniyor. Bu da natüralizm-interpretivizm ikiliğini yaratıyor ve natüralistlerin ek argümanlar ortaya koymasını gerekli kılıyor. Kısacası natüralizm, (i) sosyal bilimlerin bir tür hor görülüşü ile (ii) diğer bilimlerden iyice ayrıksı olarak tarif edilişi arasındaki duruşun adı oluyor. Onun *bu merkezdeki* duruşu, yazının büyük bölümünde onu merkeze almamı gerektirdi. Öte yandan yazının sonlarına doğru belli edeceğim gibi, yasalar tartışmasına esasen, birbirleriyle bu yönlerden çarpışan görüşlerin önümüze gerdiği perdeyi aralayarak bakabilmek icap ediyor.

Başlarken bir açıklama daha yapmak gerekiyor. “Sosyal bilimler” derken, gerek tarihsel-toplumsal süreç ve koşullar tarafından belirlenen gerekse bizzat bu koşulları oluşturan insan eylem ve davranışlarını araştıran disiplinleri kast ediyorum. Bu tanımı, öncelikle sosyoloji, antropoloji ve iktisat bilimlerini karşılamayı amaçlayarak yazdığımı söyleyeyim. Bununla birlikte, aşığıda bahsettiğim tartışmalar temelde tarih, siyaset bilimi, psikoloji ve diğer davranış bilimleri için de büyük ölçüde geçerli olan sorgulamaya ve savlamaya dayanıyor olmalı. Dolayısıyla burada sosyal bilimler için söyleyeceklerimin, başka insan bilimleri disiplinleri için de ileri sürülebileceği ön kabulüyle yazıyorum.

Düzenlilikler, Yasalar Ve Temel sorunlar

İster BBT isterse natüralizm-interpretivizm çarpışması açısından ele alınsın, doğa bilimlerinde veya sosyal bilimlerde bulunduğu söylenen yasaların felsefi içeriğiyle ilgili sorunlara bakmak, benimkisi gibi bir araştırmancının ilk adımı olmaya çok uygundur. Bu yüzden öncelikle, doğa bilimlerinde kullanılan ve bilimsel yasalara ilişkin felsefe çalışmalarında örnek olarak yer verilen bazı yasaları aşığıda anıyorum. Bu yasaları önce matematiksel ifadelerine (formüllere) başvurarak, ardından da sözel olarak tanıtıyorum.

İdeal gaz yasası: $PV=k$. Sıcaklık ve gaz miktarı (molekül sayısı bakımından) sabit tutulduğunda, gazın basıncı (P) ile hacmi (V) ters orantılı olarak değişir (birisindeki artış/azalma, ötekisinde azalmaya/artışa yol açar).

Isıl genleşme yasası: $L=kL_0T$. Isınan metaller sıcaklığa bağlı olarak genleşir. (k : araştırma nesnesi olan metale özel genleşme katsayısı, T : sıcaklık, L_0 ve L : ilk uzunluk ve uzama miktarı)

Ada biyocoğrafyası alan yasası: $S=cA^z$. Bir ada üzerinde yaşayan, belli bir taksonomik grup altındaki canlı türleri sayısı (S), ada yüzölçümüne (A) bağlı olarak üstel bir şekilde artar. (c : araştırma nesnesi olan taksonomik gruba ilişkin bir sabit, z : ada grubuna özel bir sabit; bkz. Lange, 2002, s. 416-418)

Rosenberg'in (2014, s. 90) anlatımına yaslanarak, bu yasaların genel formunun, "Bütün a'lar b'dir." veya "Ne zaman C türünde bir olay olsa, E türünde bir olay (da) olur." olarak verilebileceğine dikkat çekeyim. Örneğin, ısıya maruz kalan bir metali bir "a" kümesi elemanı, genleşen bir metali de bir "b" kümesi elemanı olarak düşünerek, ısıl genleşme yasasının "Bütün a'lar b'dir" formunu nasıl örneklediğini açık kılabiliriz. Bunun yanı sıra aynı yasayı, farklı olay türleri arası bağıntılar (nedensellik içersin içermesin) cinsinden değerlendirip yukarıdaki ikinci forma benzetmemiz de mümkündür. Bunun için, bir metale ısı vermeyi "C türü bir olay", o metalin genleşmesini de "E türü bir olay" tarifi altına yerleştirmemiz yeterlidir. Ancak bunun, *her doğa yasanın her iki formda da olabileceğini* imlediğini iddia etmiyorum. Bundan ayrı olarak düşmek isteyeceğim bir not da şu olacak (bu notu, makalemin önceki versiyonunu değerlendiren bir hakemin yorumuna borçluyum): Ele aldığım tartışma bağlamında, "Bütün a'lar b'dir" formunu değil de onun modern mantıktaki karşılığı olan tümel nicelemeli-koşullu önerme yapısını (yani $(x)(Ax \rightarrow Bx)$; "Her x için, x A ise x B'dir" gibi okunabilir) kullanmayı tercih edebiliriz. Bu tercih için iki farklı gerekçe sunabiliriz gibi görünüyor. Birinci gerekçe, böyle yapmanın, bilimsel açıklamanın önerme yapısının *daha incelikli* bir çözümlemesini sunma vaadini içermesi olabilir. Nitekim aşağıda göreceğimiz *ceteris paribus* kayıtlı önerme yapısının formel çözümlemesi için koşullu önerme yapısının daha avantajlı olacağı savunulabilir. İkinci gerekçeyse "Bütün a'lar b'dir" formunun özellikle (ve belki yalnızca) bilimsel açıklamanın *birleştirmeci* yorumu (klasik örneği için bkz. Kitcher, 1989) için uygun olacağı, dolayısıyla (olasılıkla) sınırlı bir kullanımının olduğu görüşüne dayandırılabilir. Bunları saptamanın ardından diyebilirim ki benim "Bütün a'lar b'dir" formunu yeğlemem, tartışmanın bu bölümünde Rosenberg'in ders kitabı diline yaslanma isteğimden ileri geliyor.

Şimdi, bunları akılda tutarak, *sosyal bilim yasaları* olarak düşüneneğimiz Şu genellemeleri kaydedelim (daha fazlası için bkz. Reiss, 2017, s. 295):

Gresham yasası: Kötü para iyi parayı kovar. (Görelî nominal değerleri aynı olan paralardan güvenilir olanı saklanır, güvenilir olmayana dolaşırda tutulur. Örnek olarak: İnsanlar, yeni dolaşıma sokulmuş, daha temiz görünümlü bir banknotansa, buruşmuş/yırtık bir banknotu harcamaya daha yatkındırlar.)

Arz-talep yasası: Bir mala olan talep ile malın fiyatı arasında düz ilişki vardır (talep artarsa fiyat artar, talep azalırsa fiyat düşer).

Oligarşinin tunç yasası: Uzun vadede, bütün demokratik örgütlenmeler, elit bir zümre tarafından yönetilmeye meyleder.

Durkheim'in intihara ilişkin hipotezi: Protestanlardaki intihar oranı Katoliklerdekine göre daha yüksektir.

Bu yazı bağlamında, gerek doğa bilimlerinden gerekse sosyal bilimlerden aldığım yasa örneklerinin doğru olduklarını kabul edeceğiz ve bunlar için doğruluğu, *empirik dünyada deneyimlenebilir düzenliliklere karşılık gelmek* olarak düşüneneğiz. Bu varsayımımın Durkheim'in hipotezi için de geçerli olduğunu burada belirtmeliyim, ancak bunun aşğıdaki tartışma açısından pek bir önemi yok. Hipotezin tartışmalı olduğundan haberdarım (ör. krş. Pope ve Danigelis, 1981; Becker ve Woessmann, 2018); ama onu örneklerimin arasına almamın gerekçesi zaten tam da bunu vurgulamak: Yani, sosyal bilimlerde *de* yasa ifadelerinin (genellemelerin) ciddi ("bilimsel" sıfatını hak eden) sınamalara konu edilebildiğini hatırlatmak. Bu, *sosyal bilim yasalarının bayağı, banal ve önemsiz genellemelerden ibaret olabileceği* yönündeki bir sezginin veya önyargının önünü kesme çabası gibi de okunabilir.

İki bilim sınıfından aldığım yasa örneklerinin aynı genel formu ("Bütün a'lar b'dir", vd.) paylaştıkları açıkça görülüyor. Ancak biliyoruz ki bu forma sahip olmak, yasa olmanın bir göstergesi değil. Bu noktada Şu klasikleşmiş örneği anmamak olmaz: "Saf plütonyumdan oluşan bütün katı küre kütleler 100.000 kilogramdan az çeker" ile "saf altından oluşan bütün katı küre kütleler 100.000 kilogramdan az çeker" (Rosenberg, 2014, s. 91-92) önermelerinin ikisi de doğru birer düzenliliği ifade eder ve ikisi de aynı —tümel nicelenmiş— formdadır. Ancak bunlardan sadece ilki bir yasayı bildirir (radyoaktif bir madde olan plütonyumun o büyüklükte kararlı olarak kalması imkânsızdır), altınla ilgili olan önerme ise sadece olumsal olarak doğrudur. Carroll [2016] bu örneğin uranyumla altını karşılaştıran ve "1 mil çapından az olmak"ı içeren versiyonuna yer veriyor. Ayrıca bir karşılaştırma örneği olarak Reiss'in Şu ifadesine bakabiliriz: "Hiçbir ülkenin nüfusu 1.5 milyardan fazla değildir"(2017, s.296) [olumsal olarak doğru]. Buna yaslanan birçok felsefeciye göre, yasalar, doğru olmak ve tümel nicelenmiş bir formda ifade edilebilmeye ek olarak, özel bir zorunluluk derecesi de barındırırlar. Onların "nomik zorunluluk" olarak adlandırabileceğimiz bu kipini, yasa *olmayan*

düzenlilikler barındırmaz. İyi ama nedir bu kipin içeriği, nedir onu *olumsal* olandan ayıran? Şimdi buna ilişkin cevapların bazılarını işaret edip daha fazla önemsedğim sorunlara doğru yol alacağım.

Nomik zorunluluğu kavramsallaştırma denemelerinin en klasiklerinden birisi, yasaları *dedüktif sistemler aracılığıyla özetlenebilir düzenlilikler* olarak görmektir (“Mill-Ramsey-Lewis yaklaşımı” diye adlandırılabilir); bir diğeri ise özellik tümellerine dönük metafiziksel realist (Platonist) bir perspektifle, nomik zorunluluğu *tümeller arası bağıntılar* cinsinden görmektir (bu yaklaşım da Armstrong, Tooley ve Dretske isimleriyle anılır). Her iki yaklaşımın özgül vaatleri ve sorunları yaygın olarak işlenmiş ve bu alandaki ders kitaplarının standart konuları haline gelmiştir (bkz. Rosenberg, 2014, s. 97-107; Reiss, 2017, Kısım 2). Bunlara alternatif olarak Sandra Mitchell’in savunduğu (1997) pragmatik bakışa yakınlık duyulabilir. Bu bakışa göre nomik zorunluluk ile olumsallıklar arasında var olduğu düşünülen farka eğilmektense, bilimsel etkinlikte yer verilen genellemelerin taşıdığı epistemik/pratik değerlere odaklanılmalıdır. Konunun bu yüzüne baktığımızda şunun altını çizmekle yetinelim: Nomik zorunluluğun —veya türlü (doğru) genellemeler arasındaki farkların— nasıl kavramsallaştırılacağı sorunu ne *sosyal* bilimlere ne de herhangi bir *temel olmayan* (üst düzey, *non-fundamental*) bilime has bir sorundur. Sorun, şu ya da bu derecede zorunluluk içerdiği düşünülen *bütün* düzenlilikleri (ve onlara ilişkin genellemeleri) kapsadığından bilimin bütün yasalarına ilişkin bir sorundur. Buna bağlı olarak da bilim sınıflarının birbirlerinden ayrılıp ayrılamayacağı tartışmaları bağlamında özel bir yeri, sosyal bilimlerin doğa bilimlerinden farklı olmadığını savunan natüralist duruş açısından da bir önemi yoktur.

Ele aldığımız ilk tartışmanın bağlamında, yasaların bizim önümüze koyduğu daha kritik sorun, onların evrenselliği düşüncesini bozan örtük kayıtlamalarına nasıl yaklaşılacağı: Yasaların “*ceteris paribus*” koşulları içermesine, yani yasa ifadelerinin tümel niceleyicilerinin örtük olarak “diğer bütün şartlar sabit kalmak kaydıyla” kayıtlamasını barındırması olgusuna işaret ediyorum. Doğa bilimlerine ilişkin popüler önyargıya göre bilime konu olan doğa yasalarının sıkı, sarsılmaz, asla istisna kabul etmez bir evrensellikte olması gerekir. Gerçek tabii ki böyle değildir, doğa bilimlerinde olasılıkla sadece en temel yasalar bu savı doğrulayabilir (Cartwright’a [1983] göre bu bile imkânsızdır); üst düzeydeki bilimlere konu olan yasalar kaçınılmaz olarak *ceteris paribus* kayıtlamalı yasalardır (buradan itibaren kısaca “CP-yasalar”). Çünkü bunlar matematiksel veya sözel olarak ifade edilirken art alanda her zaman çeşitli ve çok sayıda basitleştirmelere ve ön kabüllere (soyutlama ve idealizasyonlara)

başvurulur. İşte, örneğin ideal gaz yasası, aslında sadece, çok düşük olmayan sıcaklıklar ve gaz moleküllerinin birbirlerine görece yakın olmadıkları düşük basınçlar için geçerlidir; eş deyişle, “sıcaklık yüksek ve basınç düşük olmak kaydıyla” şeklindeki bir *ceteris paribus* koşuluna sahiptir. Isıl genişleme yasası ise —*doğrusal* uzamayı ifade ettiğinden— metalin homojen bir yapıda ve önemsiz bir genişlikte olması varsayımlarına yaslanır. CP-yasalarla ilgili olarak bilim felsefecilerine ter döküren noktalardan en önemlisi, bu kayıtlamaların sınır tanımazlığıdır. Yine ısıl genişleme yasasını örnek alıp Lange’den ilhamla (akt. Carroll, 2016) düşünecek olursak, diyebiliriz ki yasanın doğruluğu, araştırma nesnesi olan metalin ısıtılırken iki ucundan dövölmüyor olması varsayımına da dayanmaktadır. Aynı doğrultuda devam edersek, ada biyocoğrafyası alan yasasının, dünyanın bir manyetik alana sahip olması koşulunu içerdüğünü hesaba katmamız gerektiğini de pekâlâ düşünebiliriz; çünkü karşı-olgusal koşulda şiddetli kozmik ışınların gezegenin her yerindeki etkisi büyüyecek ve herhangi bir canlı nüfusu oluşmayacaktır o zaman: “S değeri A’dan bağımsız olarak 0 olacaktır” (Lange, 2002, s. 417). Benzer şeyleri sosyal bilim yasaları için de söyleyebiliyoruz. Örneğin, arz-talep yasası serbest pazarı, akılcı hareket eden bireyleri vb. varsayarken Durkheim’ın hipotezi, bireylerin cinsiyet, yaş, iş, eğitim durumu vb.’nin intihara eğilimdeki olası etkilerini görmezden geliyor. Son tahlilde daha ileri giderek şunu da ekleyebiliriz: Her iki yasa da bildiğimiz dünyada devamlılık varsayıyor; yani örneğin bir göktaşının dünyaya çarpıp gezegendeki insan hayatını yok etmeyeceğini kabul ediyor.

Sosyal bilim yasalarının durumunu incelediği yazısında Reiss, bir CP-yasasının kayıtlamalarının bu sınır tanımazlığı yüzünden, onu doğru kılacak koşulların tümünü yasaya dahil etmenin (ortaya dökerek açık kılmanın ve CP-yasayı bu yolla kayıtlamasız bırakmanın) mümkün olmayacağına işaret ediyor (2017, s. 300). Tartıştığı diğer çözüm önerisiyse yasayı şu formdaki banal bir düzenlilik ifadesi olarak görmek: “C türünde olayları düzenli olarak E türünde olaylar takip eder, *şayet aksini oluşturacak bir gerekçe yoksa*” (Reiss, 2017, s.301). Reiss’e göre bu çözümün sorunu, kabul edilebilir doğruluktaki yasaların sayısını artırırken bu yasaların hiçbir ilginç bilgi verememesidir. Bu durumun yarattığı açmaza işaret eden Reiss kendi çözümünü bize sunuyor.

Ben bu çözüme bakmayı bir sonraki bölümün sonlarına erteliyorum. Çünkü CP-yasalarla ilgili tartışmaya bu kadar girmek, yazımda irdelemeyi istediğim natüralist duruşun önüne çıkartılan bir engeli tanımamıza yetecek. Engeli açık kılalım: Natüralist görüş, sosyal bilimlerin doğa bilimlerinden —metodolojik olarak— farklı olmadığı kabulüyle, sosyal bilimlerin çalışma

alanında karşılaşılan düzenliliklerin doğa yasalarından farklı olmadıklarını savunuyor. Buna karşılık bir natüraliste, sosyal bilimlerin varsayımsal yasalarının CP-yasalar olduğu söylenecek olursa natüralist, bu sorunun doğa bilimlerinde de görüldüğünü rahatça gösterebiliyor. O zaman da CP-yasaların barındırdığı felsefe sorunlarını sırtlanıyor. Sıradaki bölümde bir natüralistin (Harold Kincaid) buna ilişkin çözümünü ve bu çözümün, özü itibarıyla Reiss'inkiyle aynı olduğunu göreceğiz ve natüralizm-interpretivizm çarpışmasında görülmesi gereken asıl şeyin başka olduğunu söyleyen Daniel Steel'e kulak vereceğiz.

Sosyal Bilim Yasalarının Natüralist Savunusu

Bu bölümü Fodor'un, "kendi özel *ceteris paribus* yasaları olan bilimler" anlamını taşıyacak şekilde "özel bilim" adını alan disiplinlere (Rosenberg, 2014, s. 126) ilişkin olarak, tam da BBT tartışmalarının hararetli olduğu yıllarda yazdığı makaleyle açmak istiyorum. Sosyal bilimlerin öteki özel bilimlerden –yasalar yönünden– farklı olup olmadığı tartışmasına, Fodor'a itiraz eden (interpretivist) Searle'e değinerek uzanacağım. Bunun devamında ise Kincaid'in Searle'e ilişkin eleştirisi üzerinden, sosyal bilim yasalarının natüralist savunusuna geçeceğim.

Fodor'un "Özel Bilimler"deki (1974) amacının, kısaca, özel bilimlerin demin işaret edilen anlamıyla "özel" oluşlarını temellendirebilmek olduğunu söyleyebiliriz. Fodor BBT'nin, özel bilimlerin (onlara özgül olarak tarif edilmiş olan kuramsal ve gözlemsel yüklemelerin) fiziğe (fiziksel yüklemelere) *indirgenebileceği* şeklindeki yorumuna karşı çıkar. Ona göre bilimleri birbirleriyle bağlı tutan şey, bütün bilimlerin taksonomilerinin *aynı (fiziksel) şeyler* hakkında olmasıdır; yine de her bilim kendi taksonomisi dahilinde geçerli olan genellemeler üreterek işler ve bir taksonominin alt düzeylerdeki taksonomiye (esasen fiziğin taksonomisine) — olduğu gibi— indirgenmesi beklenemez. Fodor bunu tipçe fizikalizmini (*token physicalism*) savunarak gösterir (1974, s. 100). Buna göre, üst düzeyin yasalarıyla bağlanan olaylar ile bunların alt düzeydeki karşılıkları arasındaki köprü ilkeleri, *olumsal* eşitliklere karşılık gelir.

Fodor'un özel bilimler arasında ayırım uygulamayan ve açıkça fizikalist olan yaklaşımı, BBT'ye karşı bir duruşu içermesine karşın, tipik bir interpretivist olan Searle'de tabii ki hoşnutsuzluk yaratır. Searle (1984, Kısım 5), sosyal bilimlerde doğa bilimlerinde görülen türden bir başarının bulunmaması sorununu, kendi döneminin "en can sıkıcı entelektüel sorunlarından birisi" (1984 s. 71) olarak nitelendirir. Buna ilişkin açıklamasını insan davranışının ve onun üzerinde şekillenen toplumsal fenomenlerin, doğa bilimlerinde

incelenen fenomenlerden *radikal olarak* farklı olması görüşüne dayandırır. Sosyal bilimlerin “Newton öncesi fizik gibi olduğu” veya “zihin ve topluma ilişkin Newtoncul yasalar” bulmak gibi fikirlerin bir kenara atılması gerektiğinden bahseder (1984, s. 75). Searle’e göre, Fodor’un yaklaşımı, üst düzeydeki fenomenlerin daha alt düzeydekilere indirgenemezliğini gösterebiliyor olmakla birlikte, özel doğa bilimleri (örneğin meteoroloji, jeoloji, biyoloji) ile sosyal bilimler arasında bir fark gözetmediği için zayıftır; aradaki radikal ayrımı ortaya koyamaz. Searle, örneğin ideal gaz yasasının betimlediği davranışın istatistiksel mekaniğin betimlerine indirgenemediğini, DNA yapısının keşfedilmesi sayesinde kalıtsal özellikler gibi üst düzey fenomenlerin sistematik olarak açıklanabildiğini hatırlattıktan sonra (1984, s. 76-77) şunu savunur: *Savaş, devrim, evlilik töreni* gibi toplumsal alana ait olan fenomenler, fiziksel fenomenler düzeyinde sistematik olarak temellendirilemez. Çünkü bu fenomenlerin dayandıkları *para, vaat* gibi varlıklar, insanların onlara ilişkin fikir ve tutumları dolayısıyla var olup toplumsal alanda iş görürler. Bu bakımdan da toplumsal fenomenler *zihinsel* karakter taşır ve tarihseldirler, oysa özel *doğa* bilimlerinin konu nesnelere için bu söylenemez (1984, s. 78-79). Böyle olduğu için, onlara temel oluşturacak zemindeki fiziksel karşılıklarının listesi değişmeye (sınırsız olarak büyümeye [ve yorumlanmaya—yazarın notu]) açıktır. İnsanlar örneğin bugün altın, gümüş ve banknotu *para* olarak kabul ediyorken ilerde bambaşka şeylerin [olasılıkla, fiziksel olmayan—yazarın notu] parayı gerçekleştirecek olması mümkündür; paranın alt düzeydeki karşılığının ne olacağı açık uçludur. Bu ise dünyadaki sosyal ve fiziksel olaylar arasında köprü ilkelerinin asla kurulamayacağını imler (1984, s. 82).

Bana göre Searle’ün bu argümanındaki sorun, hedef tahtasına esasen Fodor’un *fizikalizm* varsayımını koyması, ama Fodor’un makalesindeki kurgu yüzünden tartışmayı bu çerçeveye oturtamamasıdır. Nitekim Searle *para* ve *vaat*le ilintili üst düzey taksonomiye ait özellik ve olayların, (i) *fiziksel temellerinin var olmadığı* savı ile (ii) *tipçe fizikalizmiyle alt düzeylerde temellendirilemeyecekleri* savını birbirine denk tutuyor gibi görünüyor. Birinci savı, yani sosyal gerçekliğin fiziksel düzeyde temellendirilemeyeceğini söylemek, bir tür dualizmi kabul etmek anlamına geliyor (sosyal/insani/zihinsel olan ile fiziksel olan arasında). Searle böyle bir görüşü taşıyor gibi görünüyor. Bu ise onunla Fodor arasında *temelden* bir yarıma yaratıyor, çünkü Fodor, fizikalizmi, zaten tartışmaya açık olmayan bir ön kabul olarak baştan masaya sürüyor ve tipçe fizikalizmini bu ön kabulde tutarlı bir duruşu savunmak için geliştiriyor. Oysa Searle Fodor’un tipçe fizikalizmine, sanki bu *topyekün* fizikalizmin savunusuymuş gibi karşı çıkıyor; tipçe fizikalizminin geçerli olmadığını düşündüğü örnekleri göstererek fizikalizmi

yıkmayı umuyor. Bu ise Searle'ün Fodor okumasının meşruiyetini sarsıyor. Bir başka deyişle, Searle gibi bir interpretivistin ihtiyaç duyduğu asıl argüman topyekün fizikalizmin yanlışlığının temellendirilmesi olacaktır; ancak Fodor'un makalesi —fizikalizmi baştan kabul ettiği için— bu tür bir karşı çıkışa meydan bırakmıyor.

Burada takip ettiğimiz tartışma açınsansa asıl natüralist Kincaid'in Searle'e olan itirazına bakılmalı. Kincaid, Searle'ün *toplumsal* ile *fiziksel* arasında sistematik bağlantıların var olmadığına ilişkin yorumunu şu şekilde sorguluyor: Bu bağlantıların (Searle'ün var olmadığını düşündüğü bağlantıların) ya yasa-cinsi sıkı ilişkiler olması gerekir ya da Searle'ün argümanı daha zayıf bir ilişkiselliğe açık olabilmelidir. Ancak her iki seçenek de Searle'ün argümanını boşa çıkaracaktır. Zira, birincisi, yasa-cinsi sıkı ilişkiler sadece toplumsal ile fiziksel arasında kurulamıyor değildir; onlar arasında olmayan şey, üst düzey doğa bilimlerindeki yasalarla alt düzeydekiler arasında da yoktur. Örneğin evrim biyolojisindeki *seçilim değeri* (*fitness*) ile birtakım fiziksel özellikler arasında karşılıklı bağıllık (*supervenience* [burada, Rosenberg'in kitabının çevirmeninin tercihini izliyorum]) vardır, ama seçilim değeri hiçbir fiziksel özelliğe indirgenemez (bağıllık, özellik *tipleri* arasında olmadığı için [Fodor'un *tip değil tipçe* fizikalizmini savunma gayretini anımsayalım]). Benzer durum moleküler biyolojide de vardır; orada da *reseptör*, *sinyal*, *antikor*, vb.'nin fiziksel karşılıkları açık uçlu olmak durumundadır. Dolayısıyla sistematik bağlantıları böyle yorumlamak, sosyal bilimlere başka bilim disiplinlerinden ayırmaya yetmez. İkincisi, sistematik bağlantıların daha zayıf bir ilişkisellik barındırabileceği kabulü üzerinden karşılıklı bağıllığa yaslanmak da Searle'ün argümanının yararına değildir, çünkü karşılıklı bağıllık —demin gördüğümüz gibi— çoklu gerçekleşebilirliği dışlamaz. Yani her iki durumda da Searle, sadece sosyal bilimlere özgü olan bir durumu tarif edememektedir. Sosyal bilimlerin bu tür bir interpretivist (ve BBT-karşıtı) savunusu ikna edici değildir (Kincaid, 1990, s.59).

Kincaid'in "Sosyal Bilimlerde Yasaları Savunmak" makalesi, sosyal bilimin yasa olarak ele aldığı düzenliliklerin başka özel bilimlerdeki yasalardan aşağı kalır yanlarının olmadığını gösterme amacını güdüyor. Kincaid bu amaçla, sosyal bilim yasalarının genelgeçerlik, sıklık, sarsılmazlık, özel bir zorunluluk içeriş vb. iddialarına kuşkuyla yaklaşanlara karşı savlar geliştiriyor. (CP-yasalar bahsine buradan bağlanacağız.) Kincaid'in savunusu tutarlı bir şekilde pragmatist bir bakıştan besleniyor. Örneğin sosyal bilim yasalarının yeterli ölçüde genelgeçer olmadığı yönündeki itirazlara cevabı, bunun bir "derece meselesi" olduğu oluyor:

Newton yasaları sayılara uygulanamıyor, sıcaklığın ortalama kinetik enerji olarak belirlenmesi sadece gazlarda oluyor, vesaire. . . . bütüncül evrensellik, ulaşılabilecek bir hedef—bu fiziksel bilimler için bile böyle. Mesela Kepler yasaları bir tikele göndermede bulunur: güneş sistemimize (1990, s. 69).

Akabinde bunların evrensellik gerekliliğinden vazgeçmek anlamına da gelmediği görüşünü desteklemek için, evrenselliğin, *bilim disiplininin alanına özgü* olarak anlaşılmasını savunuyor: Genetik çeviri, genetik transkripsiyon ve protein sentezi gibi temel süreçlerin sadece DNA'lı varlıklarda görülmesi, ele alınan disiplin moleküler biyoloji olarak belirlendiğinde evrenselliği sağlamaya yetmelidir. Kincaid sosyal bilim yasalarının nomik zorunluluk taşımayıp ilineksel (olumsal) bağıntılar olduğu şeklindeki bir yoruma da pragmatist söylem içerisinden karşı çıkıyor: Bunun da —değişmezlik ve öndeyide bulunma yetkinliği yönlerinden— bir derece meselesi olduğunu söylüyor, eninde sonunda her yasada ilineksel bir tarafın bulunabileceğini, sosyal bilim yasalarının da bu yönden farklı olmadıklarını savunuyor (1990, s.69).

Konu CP-yasalara, yani sosyal bilim yasalarının örtük kayıtlamalar içermesi bakımından genelgeçer olamayacağı yönündeki itiraza gelince de Kincaid'in söylediği ilk şey, yine, “burada sosyal bilimler ile fiziksel bilimler arasında ilkece bir fark yok.” oluyor (s. 70) ve bunu Cartwright'e (1983) yaptığı atıf takip ediyor. Ama Kincaid bu kez tartışmayı daha derinleştirici bir sorgulamaya girişerek şuna yanıt arıyor: CP-yasalar karşı-olgusal (bu dünyada doğrulanmayan) durumları tarif ediyorlarsa nasıl oluyor da olgusal dünyayı açıklayabiliyorlar? (1990, s. 71)

Kincaid'in CP-yasaların açıklayıcılığı sorununa bulduğu çözüm, Cartwright'tan ilhamlı bir *yatkınlıklar* anlayışıdır (s.71). Bu yaklaşım uyarınca CP-yasalar yatkınlıkları betimler (başka bir kütleyi çekmek, ısıya maruz kalınca uzamak, iyi parayı kovmak, intihar etme fikri taşımak, vb.): Bu yasalarda bahsedilen durumların karşı-olgusal olması, olgusal duruma etki eden tüm yatkınlıkların var olmadığı basitleştirilmiş durumu karşılar; bizler de konu edilen yatkınlıkları, bu basitleştirilmiş durum içerisinde (basitleştirme sayesinde) tanırız. CP-yasaların karşı-olgusal olmalarına karşın hâlâ olgusallığa ilişkin olmaları ve olgusal durumları açıklayabilmeleri buraya bağlanır.

Kincaid yatkınlıklar temelinde incelenen CP-yasaların açıklama gücünün, açıklanacak şeyin ne olduğuna bağlı olduğunu belirtiyor. İktisattan verdiği örnekte, *kriz, artı değer, sınıf iktidarı* gibi olgu ve olayları açıklamak isteyen bir Marksistin, neoklasik iktisatın açıklamalarını zayıf bulacağını söylüyor, çünkü bu yaklaşım *denge* durumunu açıklamayı ister (*krizi değil*);

burada *para dengesi* vardır, kâr sıfırdır ve üretici ile tüketicinin fiyatlar üzerinde etkisi yoktur (s. 73). Bir başka deyişle, açıklanmak istenen düzenliliğin nasıl bir kuramsal çerçeveye oturtulduğu, hem nelerin *olgu* olarak görüleceğini kısıtlar hem de —dolayısıyla— açıklamayı basitleştirici karşı-olgusal durumların tarifini sunar. Demek oluyor ki gerek *explanandum* gerekse açıklamaya dair önkabul ve uylaşimler, CP-yasalarının içerdikleri kayıtlamaları ve onların doğru olduğu karşı-olgusal durumları belirler.

Buradan bir önceki bölümün sonuna, yani Reiss'in CP-yasalarına ilişkin çözümüne geri dönmek istiyorum. Böyle yapmaktaki amacım, Reiss ile Kincaid'in çözümlerinin paralelliğine işaret etmek (İkisinin dayandığı fikrin daha gelişkin bir ifade ve savunusu için bkz. Lange, 2002). Hatırlayalım; Reiss, CP-yasaların "C türünde olayları düzenli olarak E türünde olaylar takip eder, *şayet aksini oluşturacak bir gerekçe yoksa.*" şeklinde okunabileceğini, ama bunun ilginç bir bilgi vermediğini söylüyordu. Peki bunun bir kez daha üzerinden geçip de "gerekçe"yi "*iyi bir gerekçe*" haline getirirsek (2017, s. 301) nasıl olur? Reiss işte bunun işe yarayabileceğini dile getiriyor. Örneğin arz-talep yasanının ("mala talep artarsa malın fiyatı artar") doğru bir CP-yasa olup olmadığını sınavıyacaksa, bu betimlenen durumu *çalışma alanımızın bağlamında* engelleyebileceği olası olan müdahale çeşitlerine bakarız (*malın üretim arzı sabit mi değil mi*, gibi), bağlamdışı müdahale olasılıklarıysa bizi ilgilendirmez (*dünyaya göktaşını çarpacak mı*, gibi—tabii göktaşına ilişkin soru başka bir bilimsel bağlamda gayet geçerli olabilir, bunu da eklemek gerekir). Yani yasanın konu ettiği düzenliliği bozabilecek gerekçeler, *ilkece* sınırsızca uzatılabilecek bir liste oluşturabilir; ama *pratikte* açıklama bağlamının kısıtlamalarına bağımlıdır ve o kısıtlamalar hangi gerekçenin iyi ve hangi gerekçenin kötü olduğunu belirleyebilir.

Öyleyse, kısa ifadesiyle, sosyal bilimlerde yasaların olduğunu göstermek isteyecek bir natüralist için şöyle bir yol açık ve meşru görünüyor: 1. Nomik zorunluluk kayıtlanacak; 2. Sosyal bilim yasalarının da tıpkı doğa bilimi yasaları gibi CP-yasalar olduğu kabul edilecek; ve (tercihen) 3. CP-yasalar ile başka genellemeler (yasa sayamayacaklarımız) arasındaki farkın, *pragmatik bir derece farkı* olduğu görüşüne yaslanılacak. Bu natüralist, CP-yasaları (nomik zorunluluğun bu çeşidini) metafizik zemininde karakterize etme gereksinimi duyarsa da yatkinlıklara (örneğin Cartwright'in savunduğu metafiziğe) başvurabilir (ama bu da onun önündeki tek seçenek olmasa gerektir).

Şimdi, izleyeceği bu yolun, natüraliste son tahlilde ne kazandıracağını netleştirelim. Böyle yapan bir natüralist, sosyal bilim genellemelerinin, en az doğa bilimi yasaları kadar sıkı ve iş

görür nitelikte olduğunu biçimsel olarak kanıtlamış oluyor. Bu da doğa bilimleri ile sosyal bilimler arasında metodolojik bir süreklilik kurmaya yarıyor. Böylece ilk bakışta, natüralistin, en azından bilimsel metodoloji yönünden BBT lehine bir argüman geliştirdiğini düşünebiliriz. Ancak bu noktada bilimsel yasaların işlevlerine ilişkin birtakım sorular sormalı, devamında ise natüralistin argümanının bu haliyle BBT'yi olumlamaya yetip yetmeyeceği ve da BBT'nin gerçekten olumlanmayı hak eden bir tez olup olmadığı üzerinde durmalıyız.

Böyle diyerek öncelikle, bilimsel metodoloji yönünden önemli olan şu soruları sormaktan bahsediyorum (ilkini temel soru, diğerlerini onun açımlayıcıları olarak düşünüyorum): Bir bilim disiplini veya sınıfında yasaların (genelleme şeklinde ifade edilebilen düzenliliklerin) varlığı neyi gösterir? Bilimde ve/veya bilimsel açıklamada her zaman yasalara başvurulur mu? Yasalara başvurulduğunda onlara dönük bilimsel beklenti nedir? Yasaların kendi başına açıklayıcılıkları var mıdır? Yasaların açıklama dışı kullanımları var mıdır, yok mudur? Bunların bilim felsefesi açısından *esaslı* sorular olduğunu söylemek mübalağa olmayacak. Elbette natüralisti bunları *sormuyor* olmakla suçlamak da anlamlı değil; hem belki bunların, bilim felsefesinin, sosyal bilimlerle doğa bilimleri arasında ayırım gözetmeyen, *genel* soruları olmasının, natüralistin elini güçlendirdiği bile öne sürülebilir. Mesele zaten; bilim sınıfları arasında, bilimsel yasaların varlığı üzerinden bir metodolojik süreklilik kurulduğunda, esaslı sorularla yüzleşilmesi gerekliliği değil.

Mesele, aslında *bu metodolojik sorulara verilecek yanıtların kendilerinin* bilim sınıfları arasında bir ayırım yaratma potansiyelini barındırması. Yazımın son bölümünde bu ayırımın olduğu zemine dikkat çekebilmeyi umuyorum. Bunun için Daniel Steel'in, interpretivizm ile natüralizm arasındaki gerçek anlaşmazlığı ortaya koyduğu makalesinden yararlanacağım.

Bilimlerde Aydınlanma İdealini Hatırlamak Ve Sorgulamak

Steel'in makalesinin (2010) temel meselesini, iki bilim sınıfı arasında bir farkın olup olmadığından ziyade, farkın *hangi tartışma bağlamında* irdeleneceği oluşturuyor. Steel, natüralistlerle interpretivistlerin karşı karşıya geldiği ve benim de yukarıda örneklerini yer vermiş olduğum tartışmaların, BBT çerçevesinde yapıldığında çoğunlukla verimsiz kalmış olduğunu gözlemliyor (birazdan göreceğimiz gibi Steel bu tartışmaları, sosyal bilimlerde yasaların olup olmadığı sorusuyla sınırlı tutmuyor; benim yukarıda değinmemiş olduğum başka metodolojik zıtlaşmalara da yer veriyor). Bu verimsizliği, bütün bilimlerin karşılaması gereken standartların yanlış yerde aranmasına bağlıyor. Örneğin, öne sürülen bir hipotezin

sınanmasında bağımsız, adil ve çapraz sına yöntemlerinin kullanılmasının gerekliliğine dayanıyormuş *gibi görünen* bir tartışmanın, natüralistlerle interpretivistlerin zaten zıtlaşamayacağı bir sorun üzerine oturtulduğunu söylüyor. Böyle bir metodolojik ilkenin sosyal bilimlerde de gözetilmesi interpretivist tezi ilgilendirmiyor, çünkü interpretivistlerin zaten bununla bir derdi yok. Bu yüzden bir natüralistin (Steel burada Kincaid'e atıfta bulunuyor) sosyal bilimlerin de bu ilkeleri gözetmediği yönündeki görüşlerinin asıl tartışmaya bir şey katmadığını ifade ediyor (Steel, 2010, s. 232). Benzer şekilde, sosyal bilimlerin özgünlüğünü savunmak isteyen bir interpretivist için de, bu bilimlerde yasaların bulunmadığı veya kontrollü deneylerin net olmadığı görüşlerinden destek almanın işe yaramayacağını belirtiyor. Zira bu görüşlere cevaben bir natüralistin; doğa bilimlerinde de her zaman yasaların araştırılmadığını veya yasalı açıklamanın yapılmadığını (örneğin, canlılık bilimlerinde yasalara değil, çok daha sıklıkla mekanizmalara başvurulduğunu; bkz. Machamer, vd., 2000; Craver, 2007) ve astronomi, jeoloji, evrim biyolojisi gibi bilimler için de kontrollü deneylerin net olmayabileceğini savunabileceğini hatırlatıyor. Ardından şu şekilde toparlıyor:

Bundan çıkaracağımız sonuç şu ki doğa bilimleri için bir sözde standartlar listesi hazırlayıp sosyal bilimlerin buna uyup uymayacağını sorgulayarak pek bir şey elde edemeyiz. Öyleyse, şayet natüralizm-interpretivizm anlaşmazlığından tartışmaya geçecek bir konu çıkacaksa bu başka yollardan ifade edilmeli (2010, s. 232-233).

Steel iki taraf arasındaki esas anlaşmazlık zemininin, *gözlem verilerine dayanarak nedensel çıkarımlarda bulunabilme ve sosyal değerlerin sosyal bilimlerdeki yeri* meseleleri üzerinde yükseldiğini düşünüyor (2010, s. 228). Bunların ise bilime ilişkin düşünüşün ilk zamanlarındaki, yani *Aydınlanma* dönemindeki (onsekizinci yüzyıl) şu temel idealde düğümlendiğini saptıyor: bilimi toplum için yapmak; topluma dönük ve genel geçerliliği olan bilimi, siyasa belirlemede ve insan durumunu iyileştirmekte kullanmak (s. 227). Steel'in, Aydınlanma ideali ile natüralizm-interpretivizm anlaşmazlığını buluşturmasında dikkati çeken nokta, ideali, anlaşmazlığın *çözümü* için öneriyor *olmaması*. O böyle bir şey önermenin tam aksine, anlaşmazlığın belirgin kılınmasıyla ilgileniyor. Öyle ki, anlaşmazlığın art alanında, demin dile getirdiğim haliyle Aydınlanma idealinin kendisinin sorgulanmasının yattığını düşünüyor: Steel'e göre natüralistlerle interpretivistler, aslında, (i) "insan durumunun iyileştirilmesi"nden bahsederken bilimsel etkinliğe değerlerin karışıp karışmadığını ve (ii) bilimsel bilginin *genel geçerliliğinin* olup olmadığını tartışıyorlar. (Steel'in ikincisi için söyledikleri bizi burada daha fazla ilgilendiriyor, ama aşağıda birincisine de değineceğim.)

Steel, Aydınlanma idealinin BBT ile birleştirilmesinin natüralizme yol açacağına dikkatimizi çekiyor (sosyal bilim, toplum için yapılacak bilim ise, en başarılı bilimin fizik olması kabulü, topluma yönelik bilimin yöntemlerinin de fiziğinkileri taklit etmesine dayanır; s. 233-234). Oysa, diyor Steel, bu lüzumu olan bir birleştirme değil; *BBT'yi bırakalım ve sosyal bilimlerin Aydınlanma idealini gerçekteştirip gerçekteştirmeyeceğinin, doğa bilimlerine benzeyip benzememekle ilgisinin olmadığını görelim.*

Bu noktada, toplumsal fenomenlerin anlaşılıp siyasanın belirlenmesinde nedenselliğin önemini hatırlatıyor (s. 234):

Zorlu sosyal politika konuları, neredeyse değişmez bir biçimde, neden ve sonuçlara ilişkin cevaplanması zor sorularla uğraşır. Örneğin federal bütçedeki açıklar ekonomik büyümeyi engeller mi? Silah kontrolüne ilişkin kanunlar şiddet suçlarını azaltır mı? Belli bir yardım siyasasının yoksulluk üzerinde nasıl etkileri olur? Ticaret serbestisinin küresel yoksulluk üzerindeki etkileri nedir? Sosyal bilimler Aydınlanma idealini gerçekteştirecekse bu ancak böyle sorulara tam yanıtlar bularak olur.

Nedensellik bilgisinin üretilmesinin toplumsal iyileşme potansiyeli barındırdığının altını çiziyor ve bu normatif öğenin atlanmaması gerekliliğinden bahsediyor. Bu bağlamda, bilim etkinliği sürecini “keşif evresi” (*context of discovery*) ve “gereçlendirme evresi” (*context of justification*) şeklinde bölümlendirmek ve epistemik olmayan (siyasi-ideolojik) değerlerin bilime karışmasını sadece ilk evre için meşru görmek, artık geçerliliği kalmamış olan, eski bir tutumdur. Steel natüralistlere (Kincaid ve Nagel'ı anıyor) bunu hatırlattıktan sonra, konuya Aydınlanma ideali rehberliğinde bakmanın önemini gösterir şekilde, sosyal bilimlerin *zaten toplumsal ilerleme için yapıldığını* kabul etme gerekliliğini vurguluyor. Bunun kişiye (natüralist bilim felsefecisine) katkısının; bilim ve değerler tartışmasını kendine ayak bağı etmekten kurtulmak ve canlı tartışmaların döndüğü sosyal epistemoloji literatürüyle tanışmak olacağını ifade ediyor.

Steel bunun ardından, yazımın önceki bölümlerinde temas ettiğim tartışmalara başka bir görünüm kazandıracak şekilde, natüralistlerle interpretivistlerin aslında *nedensel çıkarımların genellenebilirliği*, yani bir lokal bağlamdan bir başkasına uygulanıp uygulanamayacağı hususunda anlaşamadıklarını söylüyor. Clifford Geertz'in Bali'deki horoz dövüşlerini gözlemleyerek yaptığı antropoloji çalışmasını örnek olarak ele alıyor (s. 236-238). Geertz'in çalışmasında horoz dövüşünün yoğunluğu; horozların birbirlerine denkliği, yüksek bahis miktarı, halkın gösterdiği ilginin büyüklüğu ve benzeri parametreler cinsinden irdelenir. Bahse tutuşan tarafların birbirlerine eş konumlarda olup olmamasının (ve/veya aralarında kişisel husumetlerin bulunup bulunmamasının) ve bahse giren bireylerin toplumsal

konumlarının yüksekliğinin, dövüşün yoğunluğunu etkileyen başat faktörler olduğu kaydedilir. Steel'in buradan hareketle söyledikleri önemli: Açık ki Geertz gibi interpretivist bilim insanları da nedensel çıkarımlarda bulunuyor ve bunların nasıl doğrulanabileceğini dert ediniyorlar. Böyle olmakla birlikte, ürettikleri nedensel bilginin *ne ölçüde genellenebileceği* (üzerine eğildikleri sosyal bağlamların *dışına* taşınıp taşınamayacağı) ile ilgilenmiyorlar (s. 239-241).

Bu örneğin bizim için ortaya koyduğu şey şu oluyor: Natüralistlerin, sosyal bilimlerde de CP-yasaların sıklığındaki genellemelerin bulunduğunu göstermeleri, genellemelerin belli bilimsel etkinliklerde (örneğin Geertz'inki gibi antropolojik çalışmalarda) bir işlevinin olmayacağı görüşündeki birisi için hiçbir şey ifade etmeyecektir. Bunu şöyle de söyleyebiliriz: Sosyal bilimlerde de yasaların olup olmadığı sorusu, kendi başına, asıl tartışmaya, yani (Steel'in durduğu yerden bakıyorum) şu veya bu bilimin insan durumunu nasıl iyileştireceği ve Aydınlanma idealini gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceği sorularına teğet geçen teknik bir problemden fazlası değildir.

Ayrıca bu asıl tartışmanın ürettiği cevap çeşitliliği de BBT'nin yanlılığını göstermek için kullanılabilir gibi görünüyor. Steel'in BBT tartışmalarının verimsizliği yönündeki yorumunu haklı bulmakla birlikte, yazımı toparlama amacıyla, beni sonuca götürecek olan düşünce hattını şimdi bu doğrultuda, bilimsel yasalar konusu özelinde çiziyorum. Önceki bölümü kapatırken sözünü ettiğim gibi, bilimsel yasaların bilimdeki kullanımlarına ilişkin metodolojik sorulara verdikleri yanıtlar, bilim sınıflarının aralarını açan kırılma noktaları olabilir.

Öyle durumlar olabilir ki, bir bilim disiplini (veya sınıfı) yasalara başvurma şekli bakımından bir başkasından ayrışabilir. Bunu bir karşılaştırma üzerinden düşünelim: Isınan metallerin sıcaklığa bağlı olarak genleşeceği bilgisiyle (ısı genleşme yasası) yapabileceklerimiz, bütün demokratik örgütlenmelerin elit bir zümre tarafından yönetilmeye meylediği bilgisiyle (oligarşinin tunç yasası) yapabileceklerimizden herhalde farklıdır. İkisi de ayrı ayrı açıklanmayı hak eden genel durumların ifadesi olabilirler. (Isınan metalde, onu oluşturan birimlere ne oluyor ki genleşme gözlemleniyor? Demokratik yapılanmalarda hangi süreçler sonucunda oligarşi eğilimi ağır basıyor?) Ancak bu durumların, insan müdahalesine açıklıkları ve insan yararı için kullanılabilirlikleri yönlerinden aralarında bulunan farklar, farklı bilimlere dönük farklı beklentiler oluşması için gerekçe oluşturabilir: Metallerin şu ya da bu sonuca dönük yatkınlıklarını belki değiştiremeyiz, ama bunlara dayanarak alet ve teknoloji geliştirebiliriz (örneğin ısıtıcıların otomatik olarak açılıp kapanmalarını sağlayacak anahtarlar

üretebiliriz); diğer taraftaysa, demokrasiye özel bir değer atfedip toplumsal sistemimizi, gelecek nesillerin oligarşiye çok daha az yatkınlıkta olması yönünde düzenleyebiliriz (yani o yatkınlığın kendisine müdahale edebiliriz ve etmeye de çalışırız).

Bunun arkasından bir soru iliştiirelim: Bilim sınıflarının konu nesnelere ilişkin yatkınlıklarının (ör. ısı verince genleşme, oligarşiye meyletme), insan müdahalesine açık olma-olmama bakımından farklı olması, bu bilim sınıflarını birbirlerinden temelden ayırıyor olamaz mı? Bu elbette yatkınlıkları nasıl ele aldığımızı, üst düzey (insani, sosyal) yatkınlıkların alt düzey (biyokimyasal, fiziksel) yatkınlıklara indirgenebilirliğine bağlı olarak cevaplanması gereken bir soru. Son tahlilde, buna olumlu bir cevap veriliyorsa, gerek natüralizm gerekse BBT reddediliyor demektir. Açık ki bu da, yukarıda andığım Fodor makalesinin de önemli bir katkı sunduğu, *bilimsel indirgemenin olanaklılığı* tartışmalarının gerekliliğini vurguluyor. Büyük sorunun, *insani olan* ile *insani olmayan* arasında aşılmaz bir duvarın bulunup bulunmaması olduğunu düşündürtüyor. O zaman da insani olana ilişkin değerlerin sorgulanmasına, Aydınlanma sürecinin ve devamının bu gözle irdelenmesine kapı aralanıyor.

Anılması gereken bir soru daha var, o da yasaların kendilerinin, açıklayıcı genellemeler mi yoksa *açıklanmayı bekleyen* genellemeler mi olduğu. Yukarıdaki örneklerde genellemelerin kendilerinin açıklanmaya açık olduğunu ima ederek, ikincisine yakın durduğumu belli etmiş olduğumu sanıyorum. Bu bakışa göre (ör. bkz. Bogen 2005; Ruben 1990) bilimsel açıklama aslında, tekil olayda geçerli olmuş olan tekil nedensel bağlara (*singular causation*) yaslanır: Bir yasanın ifade ettiği genellenmiş durum (örneğin ısınan metallerin genleşmesi) tekil bir olayın açıklanmasında (*a* metal parçasının neden genleşmiş olduğunda) hiçbir rol oynamaz (çünkü *a*'nın genleşmesi olayında, ondan nedensel bakımdan yalıtılmış olan *b, c, d, ...* metal parçalarının genleşmesinin hiçbir açıklayıcı etkisi yoktur). Elbette bu bakış, tekil nedensel bağların *bilinmesi* için düzenliliklerin gerekli olduğu kabulünü içerebilir (ve bunun devamında gelen, nedensellik ile düzenlilikler/yasalar arasında nasıl bir felsefi bağ kurulacağı sorusu da önemlidir). Ancak bu bakışın nasıl gerekçelendirileceğinden bağımsız olarak uyandırması gereken bir kuşku var ki ben burada asıl onu önemsiyorum (yukarıda andığım esaslı metodoloji sorularından birisine atıfla): Bilimsel yasaların kendilerinin bilimsel açıklayıcılıkları olmayabilir, bununla birlikte bu yasalar bilimde —bazen yine bilimsel açıklama dahilinde— daha başka işlevler görüyor olabilir. Bogen'e (2005, s. 401) kulak verirse, böyle genellemelerin "açıklayıcı değil epistemik" işlevleri vardır: Nelerin açıklanmaya değer olduğunu belirlemek, nelerin birer açıklama olarak kabul edilebileceğini sınırlandırmak,

nedensel mekanizmaların araştırılması sırasında sorular üretmek, nicelik hesaplarında kullanılmak ve öndeyide/tahminde ve tümevarımsal çıkarımlarda bulunulmasını sağlamak gibi. Bunların en azından bazılarının (hatta belki en önemlilerinin) *iyi olanı, kabul edilebilir olanı*, vd. belirlediği için bilimsel araştırmaların *değer* içeriğine ilişkin olduğuna dikkat etmek gerekiyor.

Bu ise, bilimsel yasalara pragmatist bir çerçeveden yaklaşmakla (Mitchell'ın, Reiss'in veya Kincaid'in yaptığı gibi) tutarlı görünüyor. Çünkü bu çerçeve, bilimin bir *insan* etkinliği oluşunu vurgular ve bilimi, insanın değer verdiği şeylere olan yararı bağlamında ele alır. Hatta denebilir ki burada tesis edilen tutarlılığın da ötesinde, pragmatist yaklaşım, zaten yasaların bilimlerdeki kullanımına verdiği önem doğrultusunda, daha esaslı metodolojik soruların, ancak uygulama alanlarının özel gereklerine göre cevaplanabileceğini varsayar.

Sonuç

Pragmatizm bağlamında dile getiriliyor olsun olmasın şayet bilimsel yasaların kullanımının çeşitli değerler içerdiği doğruysa, yukarıdaki metodolojik sorulara ve yasalara dönük (bilimsel) beklentilerin bilimden bilime farklılık gösterebileceği savı üzerine, BBT'nin yanlışlığının da çıkarsanabileceğini düşünüyorum. Ama bir kez daha yinelemekte yarar görüyorum: Asıl mesele, sosyal bilim yasalarının var olduklarını göstermek üzerinden BBT'yi savunmaktan/savunmamaktan çok daha fazlasını içeriyor.

Bu bağlamlarda yapılacak bilim felsefesi çalışmalarının, benim "esaslı" diyerek nitelendirdiğim metodoloji sorularının izini sürmesi gerekiyor. Bilim adı altında toplanan disiplinlerin şu ya da bu şekilde (örneğin "sosyal bilimler" ile "doğa bilimleri" denilerek) bölümlendirilmesinin gerçek ayrımlara denk gelip gelmediğini sorgulamak meşru bir felsefe uğraşı gibi görünüyor. Bunu yaparken, bu disiplinlerin verdiği ürünlerin (örneğin yasalarının veya bilimsel açıklamalarının) hangi biçimleri aldığından önce, hangi insani ve pratik *gereksinimler* ve hangi *değerler* doğrultusunda ayrıştığına bakmak, var olan tartışmalara daha büyük katkılar sunacaktır.

ORCID ID

Cem KAYALIGİL

<https://orcid.org/0000-0002-9619-940X>

Declaration of Conflicting Interests

The author declared that there were no conflicts of interest with respect to the authorship or the publication of this article.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazar bu makalenin yazarlık veya yayımlanmasına ilişkin olarak hiçbir çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

KAYNAKÇA

- Becker, S. O. ve Woessmann, L. (2018). Social cohesion, religious beliefs, and the effect of protestantism on suicide. *Review of economics and statistics*, 100(3), 377-391. https://doi.org/10.1162/rest_a_00708.
- Bhaskar, R. (2017). *İnsan bilimlerinin felsefi eleştirisi: Natüralizmin olanaklılığı*. (V. S. Öğütler, Çev.). Ankara: Nika.
- Bogen, J. (2005). Regularities and causality; generalizations and causal explanations. *Studies in history and philosophy of biological and biomedical sciences*, 36(2), 397-420. <https://doi.org/10.1016/j.shpsc.2005.03.009> .
- Carroll, J. W. (2016). Laws of nature. E. N. Zalta (Der.), *The Stanford encyclopedia of philosophy* (Fall 2016 ed.). Erişim adresi: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2016/entries/laws-of-nature/>.
- Cartwright, N. (1983). *How the laws of physics lie*. New York: Oxford University Press.
- Cat, J. (2017). The unity of science. E. N. Zalta (Der.), *The Stanford encyclopedia of philosophy* (Fall 2017 ed.). Erişim adresi: <https://plato.stanford.edu/archives/fall2017/entries/scientific-unity>.
- Craver, C. F. (2007). *Explaining the brain: Mechanisms and the mosaic unity of neuroscience*. Oxford: Oxford University Press.
- Fodor, J. A. (1974). Special sciences (Or: The disunity of science as a working hypothesis). *Synthese*, 28(2), 97-115. <https://www.jstor.org/stable/20114958>.
- Kincaid, H. (1990). Defending laws in the social sciences. *Philosophy of the social sciences*, 20(1), 56-83. <https://doi.org/10.1177/004839319002000104>.
- Kitcher, P. (1989). Explanatory unification and the causal structure of the world. P. Kitcher ve W. Salmon (Der.) *Scientific Explanation* içinde (s. 410–505). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Lange, M. (2002). Who's afraid of ceteris-paribus laws? Or: How I learned to stop worrying and love them. *Erkenntnis*, 57(3), 407-423. <http://doi.org/10.1023/A:1021546731582>.
- Machamer, P., Darden, L. ve Craver, C. (2000). Thinking about mechanisms. *Philosophy of science*, 67(1), 1-25. <https://doi.org/10.1086/392759>.
- Mitchell, S. D. (1997). Pragmatic laws. *Philosophy of science*, 64, S468-S479. <https://www.jstor.org/stable/188426>.

- Pope, W. ve Danigelis, N. (1981). Sociology's "one law". *Social forces*, 60(2), 495-516. <https://www.istor.org/stable/2578447>.
- Reiss, J. (2017). Are there social scientific laws? L. McIntyre ve A. Rosenberg (Der.) *The Routledge companion to philosophy of social science* içinde (s. 295-309). London: Routledge.
- Rosenberg, A. (2014). *Bilim felsefesi: Çağdaş bir giriş*. (İ. Yıldız, Çev.). Ankara: Dipnot.
- Ruben, D-H. (1990). Singular explanation and the social sciences. *Royal institute of philosophy supplements*, 27, 95-117. <https://doi.org/10.1017/S1358246100005063>.
- Searle, J. (1984). *Minds brains and science*. Cambridge: Harvard University Press.
- Steel, D. (2010). Naturalism and the enlightenment ideal: Rethinking a central debate in the philosophy of social science. P. D. Magnus ve Jacob Busch (Der.) *New waves in philosophy of science* içinde (s. 226-249). New York: Palgrave Macmillan.
- Taylor, C. (1971). Interpretation and the sciences of man. *The review of metaphysics*, 25(1), 3-51.
- Winch, P. (1990). *The idea of a social science and its relation to philosophy*. London: Routledge.